

УДК 159.923 (075,8)

DOI: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1\(21\).17](https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1(21).17)

Геннадій ТКАЧЕНКО, магістр

ORCID ID: 0009-0003-9799-2439

e-mail: gt-retail-studio@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Вступ. У соціально-політичному житті України загострилося чимало проблем, серед яких проблема трансформації структури та змісту різних типів ідентичностей громадян: етнічної, громадянської, національної, релігійної, субкультурної тощо.

Методи. У дослідженні використано такі методи: теоретичні, емпіричні та психодіагностичні методики – "Велика п'ятірка BFI-10" (адаптація О. Сердюк, Б. Базима); Методика дослідження рівня суб'єктивного контролю / РСК (Дж. Роттер); "Шкала для вимірювання рівня самоповаги (М. Розенберг); "Портрет цінностей" / PVQ (Ш. Шварц, адаптація І. Семків); "Шкала генеративної альтруїстичної поведінки" / "Generative Altruism Scale / GAIS" (А. Büssing, Р. Kerksieck, А. Günther, К. Baumann); методи математично-статистичної обробки даних.

Результати. Встановлено, що серед особливостей змісту громадянської ідентичності у групах студентів у військових, порівняно з невійськовими, переважають такі індикатори громадянської ідентичності як нейротизм, традиційність, генеральний альтруїзм. Невійськові переважають військових за такими параметрами як самоповага, доброзичливість, усвідомленість, відкритість, конформність, доброзичливість, універсалізм, самостійність, гедонізм, влада, безпека. Можна стверджувати, що зміст і структура громадянської ідентичності пов'язані з предметом, тобто з видом виконуваної діяльності студентами.

Висновки. Засвоєння різних видів військової справи відбувається з юнацького віку, коли майбутні військовослужбовці здобувають фах у спеціальних закладах освіти. Громадянська ідентичність особистості насамперед пов'язана з базовими рисами особистості студента, мірою розвитку його суб'єктивного контролю, сформованості самоповаги, системи цінностей, альтруїстичності як спрямованості на інших. Розвиток цих рис і властивостей може суттєво впливати на бойовий дух кожного воїна і підрозділу загалом.

Ключові слова: майбутні військовослужбовці, громадянська ідентичність, базові риси особистості студента, суб'єктивний контроль, самоповага, цінності, альтруїстичність як спрямованість на інших.

Вступ

Актуальність дослідження. Динамічні зміни у соціально-політичному вимірі українського суспільства зумовили новітні трансформування різного роду ідентичностей українців: етнічної, громадянської, іншої субкультурної, національної, релігійної, громадянської та ін. Вивчення проблеми громадянської ідентичності здійснюється в різних наукових традиціях, зокрема гуманітарній – у соціології (Е. Гідденс та ін.), філософії, педагогіці (Л. Снігур), політичних науках (Л. Нагорна, Ю. Шайгородський та ін.), історії, культурології (Г. Алмонд, С. Верба та ін.), антропології (Л. Леві-Брюль та ін.) тощо.

У психологічній традиції існує чимало концепцій, теорій підходів щодо трактування явища ідентичності, різних її видів, умов, чинників формування тощо. Проблеми громадянської ідентичності тією чи іншою мірою розкрито в концепції соціальної ідентичності (Г. Теджфел); соціальних уявлень (С. Московічі); з'ясовано умови, чинники її формування і становлення у змісті етнічної ідентичності, соціальної ідентичності, національної та етнонаціональної ідентичностей (О. Вакулєнко, І. Данилюк, В. Предко, Н. Савелюк та ін.); у змісті онтогенетичного розвитку особистості (М. Боришевський, О. Власова, І. Жадан, М. Слюсаревський, Р. Синельников, Ю. Швалб та ін.), у структурі Я-ідентичності, Я-концепції, суб'єктності особистості (Т. Клімаш); розроблено теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу громадянської ідентичності (І. Петровська) тощо.

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей громадянської ідентичності студентської молоді

Огляд літератури. У сучасній психології виокремлюють щонайменше три основні підходи до трактування громадянської ідентичності: психоаналітичний, соціально-психологічний, особистісний.

У контексті психоаналітичного підходу йдеться насамперед про неусвідомлювані, глибокі чинники становлення ідентичності особистості.

У контексті соціально-психологічного підходу до дослідження ідентичності переважним є соціальний складник, а ідентичність трактується як її самоусвідомлення, сприйняття особистістю групи й одночасне прийняття її середовищем (групою, спільнотою, іншими). Підкреслюються процесуальні особливості самоусвідомлення і усвідомлення тотожності, подібності людей, які є членами групи, спільноти.

У такому трактуванні ідентичності у її структурі визначальними вважають індивідуальність особистості та її орієнтації на соціальне оточення (Л. Нагорна, І. Остапенко, Г. Остроухова, Л. Снігур, Л. Сокурянська, О. Соснюк та ін.). Загалом, поняття ідентичності визначають як процес і результат соціалізації і ресоціалізації особистості; соціально-психологічний механізм, завдяки якому відбувається процес включення людини до соціального середовища, культури (О. Власова, Ю. Швалб та ін.). Своєю чергою, в результаті цілісного процесу соціалізації відбувається становлення і розвиток різних видів ідентичностей: особистісної, соціальної, громадянської, етнічної та ін.

У контексті особистісного підходу поняттям ідентичності позначають переважне трактування змісту та структури особистості. Насамперед, зважається на динамічні характеристики процесу розвитку людини, процеси соціалізації та індивідуалізації, а соціальний аспект формування особистості вважають чинником, що впливає, регламентує особистісний розвиток.

З'ясовано, що формування ідентичності пов'язане з осмисленням особистістю себе, тобто з когнітивною сферою особистості (специфікою її свідомості, мислення, розумової діяльності загалом). Види ідентичностей, зокрема особистісна і соціальна, не є тотожними, водночас є складно взаємопов'язаними. Як двобічний динамічний процес ідентифікація виявляється на рівні

© Ткаченко Геннадій, 2025

особистості у формі стильових і типологічних особливостей її поведінки. Відповідаючи на виклики довкілля, особистість виявляє і реалізує типологічні характеристики, риси і психологічні властивості насамперед тієї спільноти, представником якої вона є. Водночас, особистість трансформує вимоги і типологічні властивості середовища, заломлюючи їх через свою унікальну неповторність, у такий спосіб здійснюючи самотворення і впливаючи на середовище, соціум загалом.

Визначаючи цілі, ідеали провідні смисли буття людей, політика (вужче соціум) задає допустимі форми суспільної поведінки, задає у формі стереотипів масової свідомості суспільне цілепокладання, формулюючи цілі, задаючи напрями і шляхи саморозвитку, самовдосконалення особистості. У результаті такого спрямованого (прямого / опосередкованого, явного / прихованого) системного впливу формується загальна соціальна ідентичність особистості, і поряд з нею тією чи іншою мірою інші різні види ідентичностей, таких як релігійна, музична, етнічна, національна, громадянська, які є осердям і необхідною умовою розвитку особистості.

У випадку усвідомлення особистістю суперечливих цінностей, неможливості їхнього узгодження та інтегрування формується так звана перехідна множинна громадянська ідентичність, яка в силу своєї динамічності і нестійкості тягнє до змін у бік ускладнення або спрощення.

Узгодження та супідрядність у функціонуванні особистісних ідентичностей стосовно суспільно-політичного життя соціуму розглядають від локальної (регіональна) до глобальної (космополітичної) ідентичності. Водночас особистісна, суб'єктивна значущість цінностей чималої кількості спільнот, до яких залучена особистість в соціумах, усвідомлення і визнання себе представником конкретної "Ми-групи" є специфічним індивідуалізованим процесом, що зумовлює персональні особливості в ієрархії ідентичностей конкретної особистості.

Зважаючи на це, дослідники говорять про те, що громадянська ідентичність в ієрархії інших ідентичностей може займати і підпорядковане, і домінуюче місце (Ю. Габермас, М. Слюсаревський, Г. Стасюк та ін.).

Серед інших видів соціальних ідентичностей (національна, етнічна, територіальна, релігійна та ін.) громадянська ідентичність має особливий зміст та структуру. Більшість згаданих ідентичностей у своїй структурі мають цінність родини, батьківщини, що переважно пов'язане з патріотичними переживаннями. Тією або іншою мірою в усіх цих видах ідентичностей відбито особливості суспільно-політичних контекстів, процесів у державі, де лише окремі з них мають психологічну ґенеузу (Ю. Голоденко, І. Данилюк, В. Предко та ін.).

Так, вітчизняні дослідники серед видів соціальних ідентичностей виокремлюють первинні (соціобіологічні) та вторинні (соціально-психологічні) (Н. Хазратова). Первинні (соціобіологічні) ідентичності вважають сталими і незмінними, оскільки їх утворюють етнічна і територіальна ідентичності, які зумовлюються походженням та територією народження особистості, які вона не може свідомо обрати. Особистісна і соціальна ідентичності є складно взаємопов'язаними (О. Вакулєнко та ін.).

У процесі самоідентифікації здійснюється самовизначення особистості, яка супроводжується процесом зовнішньої ідентифікації. Можна стверджувати, що громадянська ідентичність є процесом і результатом соціалізації особистості. Будучи одним із видів соціальної ідентичності, громадянська ідентичність може трактуватися як складник соціальної ідентичності, який насамперед пов'язаний із цінностями соціуму, цінностями його великих і малих груп.

У змісті громадянської ідентичності виокремлюють такі основні складники: а) когнітивний (міра загальної обізнаності особистості, актуальні знання про її приналежність до тієї чи іншої соціальної спільноти; б) ціннісно-емоційний (оцінювання ситуації приналежності до спільноти та ставлення до цього усвідомлення; в) емоційний, як переживання міри прийняття приналежності до групи як групи членства.

Отже, громадянська ідентичність особистості – це властивість особистості, яка складається з базових рис особистості, суб'єктивного контролю, самоповаги, системи цінностей, генеративної альтруїстичності як спрямованості на інших.

Методи

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань дібрано три групи методів дослідження: а) *теоретичні* – аналіз, класифікація, типологізація, систематизація, синтез, узагальнення – для опису явища громадянської ідентичності; б) *емпіричні* – анкетування, а також психодіагностичні методики – тест "Велика п'ятірка BFI-10" (адаптація О. О. Сердюк, Б. О. Базима) для діагностики п'яти основних факторів особистості; методика дослідження рівня суб'єктивного контролю / РСК (Дж. Роттер) для оцінки наявних в особистості особливостей, власне рівня її суб'єктивного контролю над різними життєвими ситуаціями; методика "Шкала для вимірювання рівня самоповаги (М. Розенберг) для визначення рівня самоповаги особистості; методика "Портрет цінностей" / PVQ (Ш. Шварц, адаптація І. Семків) для з'ясування динаміки зміни цінностей груп, які зумовлені трансформаціями в суспільстві, життєвими проблемами особистості; методика "Шкала генеративної альтруїстичної поведінки" / "Generative Altruism Scale / GAIS" (A. Büssing, P. Kerksieck, A. Günther, K. Baumann) для з'ясування психологічних особливостей генеративного альтруїзму як цілісної властивості особистості; в) *методи математично-статистичної обробки даних* – коефіцієнт альфа Кронбаха – для перевірки якості адаптації методик; тест Шапіро-Уїлка для перевірки статистичних даних на нормальність розподілу за кожною з методик з метою вибору і визначення коректних методів подальшого статистичного аналізу; t-критерій Ст'юдента та U-критерій Манна-Вітні для здійснення порівняльного аналізу отриманих емпіричних даних; кореляційний аналіз за критерієм Спірмена для обробки емпіричних даних за будь-яких розподілів.

Характеристика вибірки. Усього в дослідженні взяли участь 74 особи, студенти різних підрозділів (факультетів та інститутів) Київського національного університету імені Тараса Шевченка (факультети гуманітарного спрямування та військові). Серед них 48 осіб – дівчата, 26 осіб – юнаки віком від 16 до 24 років; 25 осіб – військові, 48 осіб – невійськові.

Процедура емпіричної частини дослідження здійснена у декілька етапів, а саме: підготовчий (аналіз теоретичних джерел і визначення основних підходів до трактування явища громадянської ідентичності, розробка авторської концептуальної моделі громадянської ідентичності студентської молоді), пілотажний, діагностичний, етап обробки отриманих даних, інтерпретаційний, етап узагальнення висновків, етап розробки (на основі отриманих результатів і висновків) рекомендацій стосовно психологічного супроводу процесу формування і становлення громадянської ідентичності у студентської молоді.

Результати

У результаті попарної перевірки груп досліджуваних (за t-критерієм Ст'юдента, за $p < 0,01$, і за критерієм Мана-Вітні) встановлено середні та медіальні значення,

особливості громадянської ідентичності у результатах показників між *військовими* і *невійськовими*, а саме: військові ($M = 18$) мають дещо меншу самоповагу порівняно з невійськовими ($M = 20$), тобто у них недостатньо проявлене почуття власної гідності, що своєю чергою свідчить про особливості їхньої самооцінки, коли їхнє ставлення до себе як до цінності є менш сформованим порівняно з невійськовими.

При порівнянні груп за базовими особистісними рисами з'ясувалося, що за параметром "екстраверсії" вони мають однаковий показник ($M = 8$), тобто ця досліджувана ознака у вибірках статистично не відрізняється.

Водночас, за параметром доброзичливості військові ($M = 5$) дещо відрізняються від групи невійськових ($M = 6$), що свідчить про меншу узгодженість у співвідношеннях соціоцентризму (альтруїзму) та егоцентризму в структурі особистості. У військових меншою мірою виявляється схильність до альтруїстичності, згоди з іншими, толерування інших, врахування інтересів інших. Вони меншою мірою, ніж група невійськових, схильні до підтримки групової єдності. Здебільшого вони слабо схильні солідаризуватися з іншими людьми. Для військових їхнє "Я" є більш визначальним у житті, ніж у групи невійськових. Вони схильні зважати на свої потреби, бажання, на своє цілепокладання. У груповій роботі вони переважно діють, ставлячи своє "Я" на перше місце, схильні використовувати здобутки колективу у власних цілях.

За параметром "усвідомленість" військові ($M = 6$) також статистично значущо відрізняються від невійськових ($M = 7$). Це свідчить про те, що вони менше порівняно з невійськовими вдаються до свідомого самоконтролю стосовно своєї активності і поведінки. У них менше вираженими виявилися такі риси особистості як самовладання, наполегливість, дисциплінованість, завзятість, точність у роботі, скрупульозність, орієнтація на вирішення завдання.

За параметром "нейротизму" військові ($M = 6$) статистично значущо відрізняються від невійськових ($M = 5$). Це свідчить про те, що вони мають більш розвинену міру чутливості до стресу і фрустрації, ніж невійськові. У них сформоване більш раціональне ставлення до життя. Вони переважно є реактивно врівноваженими, так званими товстошкірими людьми. Порушення властивих їм спокою і рівноваги можливі за наявності критично потужних зовнішніх подразників, порівняно з невійськовими.

За параметром "відкритість" військові ($M = 7$) статистично значущо відрізняються від невійськових ($M = 8$). Це свідчить про те, що вони мають порівняно з невійськовими менш розвинену міру чутливості, відкритості до нового, незвичного досвіду; вужче коло інтересів як особистості; менш розвинену креативність, чуття оригінальності та естетичності.

За вимірюваними цінностями у змісті громадянської ідентичності особистості військових і невійськових з'ясувалося, що військові ($M = 3,75$) дещо поступаються невійськовим ($M = 3,87$) за параметром "конформності", тобто саме невійськовим більше властиві прагнення до обмеження дій, внаслідок яких можуть виникати зміни. Для них менше властивими є прагнення до обмеження дій, внаслідок яких можуть виникати зміни (як революційні, та і еволюційні) в соціальних взаєминах, традиціях, наявних взаєминах у соціумі. Військові дещо менше цінують конформізм. У них менше значущими порівняно з невійськовими є дотримання соціальних норм, прийнятих у середовищі, а звідси менша ввічливість і коректність. Вони менше схильні дотримуватися вимог і правил, а за можливості – їх порушити. У їхній поведінці менше наявна безумовна повага до вищих і потужніших за статусом.

З усім тим, за параметром "традиційності" військові ($M = 3,5$) мають переваги над невійськовими ($M = 3$). Це свідчить про те, що військовим більше властива прихильність традиціям, традиційному способу життя і поведінки, а отже прихильність групі і групової солідарності, що своєю чергою є для них цінністю і запорукою існування. Для групи військових більшою мірою визначальною є та спільнота, яка є носіями традицій, має єдність поколінь (у родині, соціумі при передачі влади тощо), що має вияв у святкуванні обрядів, інших свят. Прихильність до звичаєвих норм свідчить про чутливість військових до середовища, вони не схильні виділятися з середовища (не виділяються з натовпу), не схильні вимагати від життя більшого, ніж визначене їхнім місцем у соціальній стратифікації. Зміни звичаїв і правил, більше того, різка зміна правил життя завдають їм негативних переживань. Вони схильні не привертати уваги оточуючих до себе тощо.

За параметром "доброзичливості" військові ($M = 4,25$) дещо поступаються перед невійськовими ($M = 4,5$). Це свідчить про те, що військовим порівняно з невійськовими менш властиве прагнення до створення благополучного середовища, опікування над найближчим соціальним оточенням. Вони дещо менше переймаються індикаторами добробуту, благополуччя в матеріальному і нематеріальному контекстах. Менша вираженість цінностей доброзичливості менше сприяє конструктивним стосункам з найближчим і віддаленим оточенням, можливим проявам позитивних емоційних переживань у рідних і друзів. Найважливішими вони вважають такі особистісні риси як відповідальність, вірність, чесність. Для військових, порівняно з невійськовими, менш характерне намагання бути опорою для тих, до кого вони приязно ставляться, поважають і люблять.

За параметром "універсалізму" військові ($M = 3,6$) дещо поступаються перед невійськовими ($M = 4,1$). Це свідчить про те, що для військових, порівняно з невійськовими, менше значущими є толерантність, прагнення до порозуміння, захист благополуччя довкілля (людей, тварин, природи). А отже й менше виражена потреба у дотриманні справедливості, рівності всіх людей. Вони менше схильні бути активістами, борцями за справедливість. У них менше шансів, порівняно з невійськовими, стати публічним очільником громадянських рухів (із захисту довкілля, інтересів меншин). Вони мають меншу схильність до участі в громадських об'єднаннях тощо.

За параметром "самостійності" військові ($M = 4,25$) дещо поступаються перед невійськовими ($M = 4,75$). Це свідчить про те, що їм менше, порівняно з невійськовими, властива оригінальність думок і дій, незалежність суджень та ін. Вони менше схильні вчиняти згідно зі своїми переконаннями відносно того, що є хибним і/або правильним і є менш прихильними до цінностей самостійності, незалежності від впливів середовища. Військові менше схильні персонально брати відповідальність на себе, самостійно контролювати здійснений власний вибір. Їм менш властиві креативність, схильність до індивідуальних виявів особистості, як своїх так і інших. З усім тим, вони не так погано переживають ситуацію підпорядкованості іншим.

За параметром "гедонізм" військові ($M = 4,33$) дещо поступаються перед невійськовими ($M = 4,6$). Це свідчить про те, що у них меншою мірою, порівняно з невійськовими виявляється як прагнення до постійного переживання задоволення, насолоди тощо. Порівняно з іншими досліджуваними, військові не вважають дуже важливою наявність комфортних умов, перебування в зоні комфорту, менше схильні до відпочинку. Їм менше властивий правильний режим життя, здоровий сон, правильне

харчування. Військові мають меншу прихильність порівняно з невійськовими до здорового способу життя. Для них менш значущим є якісне і корисне для здоров'я проведення відпусток, а розваги і відпочинок не є найважливішими сферами у їхньому житті.

За параметром "влада" військові ($M=3,66$) дещо поступаються перед невійськовими ($M=4,33$). Це свідчить про те, що у них меншою мірою порівняно з невійськовими є доступу до ресурсів, які мають ті, хто наділений більшою владою, для них влада є не такою вже й неминучою цінністю; у них менше сформоване прагнення до накопичування матеріальних / нематеріальних ресурсів.

За параметром "безпека" військові ($M=$) дещо поступаються перед невійськовими ($M=4$). Це свідчить про те, що у них меншою мірою порівняно з невійськовими виражена потреба і прихильність до стабільності, узгодженості, переживання відчуття безпеки. Вони менш прихильні до безпечних форм взаємодії, між ризиком і безпекою менше надають перевагу безпеці, ніж невійськові. Вони менше докладають зусиль для запобігання їхнього перебування в загрозливих, ризикованих і нестабільних ситуаціях. Вони менше ніж невійськові прагнуть уникати ризиків та небезпек, тих впливів, які можуть порушити їхні стабільність і спокій. Для них менш значущою є цінність власної безпеки, безпеки близьких людей.

У змісті громадянської ідентичності за результатами показників у групах військових і невійськових за параметром "генерального альтруїзму" встановлено, що військові ($M=15$) мають переваги над невійськовими ($M=11$). Це свідчить про те, що вони більше налаштовані на соціум, що може мати вияви в участі в громадських об'єднаннях, в усіх тих соціальних заходах, які можуть сприяти соціальному, психологічному благополуччю оточуючих людей. Ідеться про альтруїзм, як властивість і як готовність до діяльності, що спрямована на поліпшення умов життя соціуму у теперішньому і майбутньому. Альтруїзм як переживання громадянської відповідальності за життя соціуму.

У групі *військових студентів* за критерієм Спірмена з'ясовано середні та сильні прямі статистично значущі зв'язки між складниками громадянської ідентичності: конформність має зв'язки з такими складниками – традиції (.607), доброзичливість (.530), універсалізм (.745), досягнення (.554); також пов'язані традиція та відповідність (.607), доброзичливість та самостійність (.510), доброзичливість та гедонізм (.501), доброзичливість і влада (.558), доброзичливість та екстраверсія (.505), універсалізм та досягнення (.520), універсалізм і безпека (.628), універсалізм та екстраверсія (.604), гедонізм і стимуляція (.568), гедонізм і досягнення (.768), досягнення та доброзичливість (.588), досягнення та універсалізм (.520), досягнення та самостійність (.539), досягнення та влада (.542), досягнення та безпека (.627), влада та самостійність (.576), влада та стимуляція (.572), влада та екстраверсія (.537), безпека та самостійність (.609), безпека та досягнення (.627), екстраверсія та універсалізм (.604), екстраверсія та самостійність (.510), екстраверсія та влада (.537), усвідомленість та екстраверсія (.555), екстраверсія та стимуляція (.511). Обернені зв'язки мають: самоповага та екстраверсія (-.568), самоповага і сумлінність (-.524), екстраверсія та нейротизм (-.556), усвідомленість та нейротизм (-.421).

У групі *невійськових студентів* прямі статистично значущі середні за силою зв'язки мають такі складники громадянської ідентичності, а саме: самоповага та нейротизм (.536), конформність і традиції (.538), традиції та конформність (.538), традиції та генеративний альтруїзм (.517), доброзичливість та універсалізм (.593), універсалізм та безпека (.551), самостійність та відкритість

(.538), гедонізм і досягнення (.521), гедонізм і влада (.527), досягнення та гедонізм (.521), досягнення та влада (.665), влада та досягнення (.665), безпека та універсалізм (.551), нейротизм та самоповага (.536), відкритість і самостійність (.538), генеративний альтруїзм та традиції (.517).

Дискусія і висновки

Серед особливостей змісту громадянської ідентичності у групах студентів встановлено, що у військових, порівняно з невійськовими, переважають такі індикатори громадянської ідентичності як нейротизм, традиційність, генеральний альтруїзм. Невійськові переважають військових за такими параметрами як самоповага, доброзичливість, усвідомленість, відкритість, конформність, доброзичливість, універсалізм, самостійність, гедонізм, влада, безпека. Спираючись на встановлені результати, можна стверджувати, що зміст і структура громадянської ідентичності пов'язана з предметом, тобто з видом виконуваної діяльності студентами. Засвоєння різних видів військової справи відбувається з юнацького віку, коли майбутні військовослужбовці здобувають фах у спеціальних закладах освіти. У процесі їхньої підготовки велика увага приділяється різним аспектам розвитку – психофізіологічному, моральному, психологічному, особистісному тощо. У результаті особистісного розвитку студентів у них формуються риси, особистісні властивості, серед яких і громадянська ідентичність. Отже, громадянська ідентичність особистості насамперед пов'язана з базовими рисами особистості студента, з мірою розвитку його суб'єктивного контролю, сформованості самоповаги, системи цінностей, альтруїстичності як спрямованості на інших. Розвиток цих рис і властивостей може суттєво впливати на бойовий дух кожного воїна і підрозділу загалом.

Список використаних джерел

- Боришевський, М., Яблонська, Т. & Боришевський, М. (Ред.). (2007). *Розвиток громадянської спрямованості особистості*. [б. в.].
 Вакулєнко, О. Л. (2016). Оновлення ідентитетів: упроблемнення соціально-психологічного дискурсу. *Психологія і суспільство*, 3, 105–114.
 Власова, О. І. (2019). *Вікові особливості інформальної соціалізації особистості*. Середняк Т. К.
 Габермас, Ю. (2005). Громадянство і національна ідентичність. *Умови громадянства*. Український Центр духовної культури.
 Данилюк, І., & Гресько, В. (2018). Особливості сприймання образу росіян українською молоддю залежно від типу етнічної ідентичності. *Український психологічний журнал*, 1(7), 30–40.
 Жадан, І., Клищенко, Т. та ін. (2005). Концепція громадянської освіти в Україні. *Управління освітою*, 12, 1–7.
 Клімаш, Т. П. (2023). *Особистісні чинники зміни Я-концепції жінок* [Дис. д-ра філософії (PhD) з психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].
 Нагорна, Л. П. (2008). *Регіональна ідентичність: український контекст*. ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
 Остапенко, І. В. (2018). *Стратегії та технології активізації самоідентифікування молоді*. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України.
 Петровська, І. Р. (2017). Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*, 1(11), 53–63.
 Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві (2014). ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
 Предко, В. В. (2018). Психологічний вимір етнопсихологічної ідентичності. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Психологія"*, 7, 100–107. Вид-во НаУОА.
 Савелюк, Н. (2010). Територіальна прив'язаність як складова громадянської ідентичності особистості: феноменологічний аналіз. *Психологія особистості*, 1, 138–144.
 Синельников, Р. Ю. (2017). До проблеми розробки типів громадянської ідентичності української молоді. *Український психологічний журнал*, 2, 150–163.
 Слюсаревський, М. М. (2009). "Ми" і "Я" в сучасному світі: *вибрані твори*. Милениум.
 Снігур, Л. А. (2005). *Психологія становлення громадянськості особистості* [Дис. д-ра психол. наук, Інститут психології імені Г. С. Костюка].
 Сокурняська, Л., Остроухова, Г. (2008). Дефіцит громадянської ідентичності молоді як соціокультурний феномен: чинники актуалізації. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, 520–525. ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

Соснюк, О., & Остапенко, І. (2019). Креолізовані тексти (комікси) як засіб активізації національної та громадянської самоідентифікації молоді. *Український психологічний журнал*, 1(11), 191–203.

Стасюк, Г. (2015). Особливості формування етнокультурної та громадянської ідентичності в освітньому середовищі. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 37, 237–246.

Хазратова, Н. В. (2015). Громадянська ідентичність у структурі особистісних ідентичностей. *Проблеми політичної психології*, 2(16).

Шайгородський, Ю. Ж. (2009). *Політика: взаємодія реальності і міфу*. Знання України.

Швалб, Ю. М. (2022). Катастрофа та катастрофна свідомість як психологічний феномен. У В. П. Садковий, & О. В. Тімченко (Ред.). *Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології* (т. 2, с. 34–45). Вид-во НУЦЗУ.

Almond, G., & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton.

Ericson, E. N., & Stein, M. R. (Eds.) (1960). *The problem of ego identity. Identity and anxiety: Survival of the person in mass society*. The Free Press.

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity*. Stanford.

Lévy-Bruhl, L. (1933). Quelques aspects de la mentalité primitive. *Nouvelle revue française*, 240.

Moscovici, S. (2000). *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. John Wiley and Sons, LTD.

Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge Univ. Press.

References

Almond G., Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton.

Boryshevsky, M., Yablonska, T. & Boryshevsky, M. (Eds.). (2007). Development of civic orientation of the individual. [b. v.] [in Ukrainian].

Danyliuk, I., & Hresko, V. (2018). Features of the perception of the image of Russians by Ukrainian youth depending on the type of ethnic identity. *Ukrainian Psychological Journal*, 1(7), 30–40 [in Ukrainian].

Ericson, E. N., Stein M. R. (Eds.) (1960). *The problem of ego identity. Identity and anxiety: Survival of the person in mass society* (p. 59). The Free Press.

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity* (p. 53). Stanford

Habermas, J. (2005). Citizenship and national identity. *Conditions of citizenship*. Ukrainian Center of Spiritual Culture [in Ukrainian].

Khazratova, N. V. (2015). Civic identity in the structure of personal identities. *Problems of Political Psychology*, 2(16) [in Ukrainian].

Klimash, T. P. (2023). Personal factors of changes in the self-concept of women (PhD in Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv) [in Ukrainian].

Lévy-Bruhl, L. (1933). Quelques aspects de la mentalité primitive. *Nouvelle revue française*, 240.

Moscovici, S. (2000). *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. John Wiley and Sons, LTD.

Nahorna, L. P. (2008). *Regional identity: The Ukrainian context*. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Ostapenko, I. V. (2018). *Strategies and technologies for activating youth self-identification*. Institute of Social and Political Psychology, NAES of Ukraine [in Ukrainian].

Petrovska, I. R. (2017). Civic identity: Theoretical and methodological foundations of socio-psychological analysis. *Psychology and Personality*, 1(11), 53–63 [in Ukrainian].

Political mechanisms of forming civic identity in modern Ukrainian society. (2014). Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Predko, V. V. (2018). The psychological dimension of ethnonational identity. *Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Psychology"*, 7, 100–107 [in Ukrainian].

Saveliuk, N. (2010). Territorial attachment as a component of an individual's civic identity: A phenomenological analysis. *Personality Psychology*, 1, 138–144. [in Ukrainian].

Synelnikov, R. Yu. (2017). On the problem of developing types of civic identity of Ukrainian youth. *Ukrainian Psychological Journal*, 2, 150–163 [in Ukrainian].

Slyusarevskyi, M. M. (2009). *"We" and "I" in the modern world: Selected works*. Millennium [in Ukrainian].

Snihur, L. A. (2005). *Psychology of the formation of an individual's citizenship* [DSc (Ped.), G.S. Kostyuk Institute of Psychology] [in Ukrainian].

Sokurianska, L., & Ostroukhova, H. (2008). The deficit of civic identity of youth as a socio-cultural phenomenon: Factors of actualization. *Methodology, Theory and Practice of Sociological Analysis of Modern Society*. V. N. Karazin KhNU, 520–525 [in Ukrainian].

Sosniuk, O., & Ostapenko, I. (2019). Creolized texts (comics) as a means of activating national and civic self-identification of youth. *Ukrainian Psychological Journal*, 1(11), 191–203 [in Ukrainian].

Stasiuk, H. (2015). Peculiarities of forming ethno-cultural and civic identity in the educational environment. *Problems of Humanities. Psychology*, 37, 237–246 [in Ukrainian].

Shaigorodskiy, Yu. Zh. (2009). *Politics: Interaction of reality and myth*. Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

Shvalb, Yu. M. (2022). Catastrophe and catastrophic consciousness as a psychological phenomenon. In V. P. Sadkovyi, & O. V. Timchenko (Eds.), *Current research in modern domestic extreme and crisis psychology: Monograph* (Vol. 2, pp. 34–45). NUCPU Publishing House [in Ukrainian].

Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge Univ. Press.

Vakulenko, O. L. (2016). Renewal of identities: Problematising the socio-psychological discourse. *Psychology and Society*, 3, 105–114 [in Ukrainian].

Vlasova, O. I. (2019). *Age-related features of informal socialization of the individual*. Serednyak T. Kyiv [in Ukrainian].

Zhadan, I., Klynchenko, T. et al. (2005). The concept of civic education in Ukraine. *Education Management*, 12, 1–7 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 18.04.25

Прорецензовано / Revised: 12.06.25

Схвалено до друку / Accepted: 15.06.25

Hennadii TKACHENKO, Master of Psychology

ORCID ID: 0009-0003-9799-2439

e-mail: gt-retail-studio@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF CIVIC IDENTITY AMONG STUDENT YOUTH

Background. In the socio-political life of Ukraine, numerous issues have intensified, among which is the problem of transforming the structure and content of various types of citizens' identities: ethnic, civic, national, religious, subcultural, and others.

Methods. The study employed theoretical, empirical, and psychodiagnostic methods, including: the "Big Five Inventory – BFI-10" (adapted by O. Serdyuk, B. Bazym); the Method for Measuring the Level of Subjective Control / SCL (J. Rotter); the "Self-Esteem Scale" (M. Rosenberg); the "Portrait Values Questionnaire" / PVQ (Sh. Schwartz, adapted by I. Semkiv); the "Generative Altruism Scale" / GAIS (A. Büssing, P. Kerksieck, A. Günther, K. Baumann); and methods of mathematical and statistical data processing.

Results. It was found that, in terms of civic identity, students in military institutions, compared to their non-military peers, exhibit higher indicators of neuroticism, traditionalism, and general altruism. Non-military students surpass military students in parameters such as self-esteem, agreeableness, conscientiousness, openness, conformity, benevolence, universalism, autonomy, hedonism, power, and security. It can be stated that the content and structure of civic identity are related to the specific nature of the students' activities.

Conclusions. The acquisition of various military skills begins in adolescence, when future servicemen obtain their professional training in specialized educational institutions. Civic identity is primarily connected with the student's basic personality traits, the degree of development of their subjective control, the formation of self-esteem, their system of values, and altruism as an orientation toward others. The development of these traits and characteristics can significantly influence the fighting spirit of each soldier and of the unit as a whole.

Keywords: future servicemen, civic identity, basic personality traits of students, subjective control, self-esteem, values, altruism as an orientation toward others.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.